

אגרת מאת ר' חיים מלאך

Author(s): ג. שלום

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. (תש"ו), pp. 168-174

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.jstor.org/stable/70061503)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70061503>

Accessed: 15/11/2011 03:22

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

אגרת מאת ר' חיים מלאך

עד עכשיו היו ידיעותינו על ר' חיים מלאך, מראשי השבתאים הנוודים ביותר, מיוסדות אך ורק על מה שאחרים סיפרו או העידו עליו, ולא קל היה לבדוק אמיתות הידיעות האלה. בכלל ידענו מעט, כפי שניכר מסיכום הדברים עליו אצל דוד כהנא¹. מלבד דברי הרב יעב"ץ, נודעו לחוקר זה גם דבריו של ר' לייב בן עוזר, בכ"י "בשרייבונג פון שבתי צבי". הוספתי על כך ידיעות חדשות באחד ממאמרי על קארדו², בפרט הסיפור החשוב שהרב חיד"א רשם לעצמו מפי ר' ירוחם ווילנא, בנו של ר' יעקב ווילנא, חברו של ר' חיים מלאך לעצית החסידים לארץ-ישראל בשנת ת"ס. מאז נוספו לנו מקורות חדשים: פנקס רשימות של ר' אברהם עזריה צבי, אחד מתלמידי רח"ם בארצות הבאלקאן³, המכיל כמה מחידושי תורתו השבתאיים, ובעיקר: האגרת שאני בא לפרסם כאן בראשונה. אגרת זאת שיצאה מתחת ידי ר' חיים מלאך עצמו, עשירה בידיעות מלאות ענין ומאפשרת לנו לבדוק את הידיעות האחרות שבאו מכלי שני.

מצאתי את האגרת בכ"י 1466 8°, שבא לרשות הספריה הלאומית בירושלים בשנת תש"ו. זהו אוסף גדול (כמעט שבע מאות עמוד), שאחד מתלמידי ר' בנימין הכהן ברג'יו קיבץ בו, בתחילת המאה השמונה עשרה, אגרות, שירים ודברי קבלה, שבאו מסיעת הר' משה זכות ותלמידיו, ובפרט מר' אברהם רוויגו ור' בנימין הכהן. המסדר של הקובץ כינס לתוכו גם חומר רב הנוגע לתולדות השבתאות, בין חומר שבתאי ובין חומר אנטי-שבתאי. רובו נודע לנו ממקומות אחרים ומיעוטו חדש. אין סדר זמנים באגרות המכונסות בקובץ, ומוקדם ומאוחר משמשים בו בערבוביה. האגרת נמצאת בדף קפ"ח ע"א—קפ"ט ע"ב. כמו בהרבה אגרות אחרות, השמיט המעתיק את התאריך, אבל אין קושי לקבעו בדיוק מספיק מתוך המכתב עצמו. ההעתיקה כתובה (ככל האוסף) בקורסיבה איטלקית ברורה ורהוטה.

מקבלי האגרת היו החברים ר' בנימין כהן ור' אברהם רוויגו. כותב האגרת חותם "עבדכם חיים בכמהר"ר שלמה". זהו שמו המלא והאמיתי של חיים מלאך. הכינוי מלאך לא בא לציין את שם משפחתו אלא את עוצם פרישותו בתחילת הופעתו⁴, או את כוחו העצום והתלהבותו כדרשן. בפנקס ק"ק טיקטין הוא נקרא בשנת תס"ט "האיש קדוש וטהור גברא רבא ויקירא ה"ה האלוף החכם הכולל התורני המופלג כבוד מוה"ר ר' חיים במוהר"ר שלמה המורגל בפומי דאינשי ר' חיים מלאך"⁵. הוא נודע בכינוי זה כבר בשבתו באדריאנופול⁶, וגם קארדו וכן תלמידו בעל הפנקס הנ"ל קוראים לו כך, אך לפי שעה אין הוכחה שנודע בכינוי זה גם בהיותו באיטליה. ידיעת שמו האמיתי מרשה לנו להוסיף עוד פרט חשוב שנעלם מעיני החוקרים: רשימותיו של ר' בנימין כהן על ביקור שני חכמים שבתאים אצלו, שנדפסו בס' ענייני שבתי צבי לר"א פריימאן, מתייחסות לר' חיים מלאך!

(1) תולדות המקובלים, השבתאים והחסידים (תרפ"ו), כרך ב', עמ' 175—180.

(2) מאמרים לזכרון ר' צבי פרץ חיות (תרצ"ג), עמ' שלב—שלב.

(3) עיין על פנקס זה ב"ציון" שנה שביעית (תש"ב), עמ' 180—182. הפנקס נכתב בעיקרו, בלי ספק,

בין תס"ח ותע"ד, בחייו של ר' חיים מלאך, אבל אחרי פטירת רבו ר' שלמה פרימו.

(4) כמו ר' אברהם "המלאך", בנו של המגיד ממעזריטש.

(5) כל התעודה נתפרסמה ע"י ישראל היילפרין ב"העולם" 1930, גליון ל"ו.

(6) עיין במאמרי הנזכר בהערה 2.

הרב"ך כותב (בעמ' 101) "בחודש טבת תנ"א באו לביתי שני חכמים, שם האחד כמהר"ר חיים בכמהר"ר שלמה מעיר קאליס [ר"ל קאליש] הסמוכה לפוזנא וכמהר"ר משה ברבי יצחק מליסא, וישבו בביתי עשרים יום ללמוד בחכמה, וספרו כמה דברים מר' אש"ל הנ"ל, ר"ל מר' העשיל צורף מוילנא, שעליו מדובר באריכות ברשימות הללו של הרב"ך. מכאן נודע לנו, איפוא, מקום מוצאו של ר' חיים מלאך, וכן גם זיקתו לתנועה השבתאית עוד מלפני בואו לאיטליה. אמנם, אין לקבוע, לפי שעה, אם ביקורו בשנת תנ"א היה באמת ביקורו הראשון במדינה זו, אעפ"י שיש מקום לשער, על סמך דברי האגרת, שלא ביקר שם אלא פעם אחת. גם בזכרונות ר' לייב בן עוזר נאמר שהיה באיטליה והורה שם לכמה תלמידים,⁷ אלא שלפי מקור זה ישב בין ת"ס ות"ן בפולניה ולימד קבוצה זו [של השבתאים] לכמה מגדולי הדור כגון ר' זיסקינד רוטינבורג אב"ד קהלת לובלין". הוא יודע רק על נסיעת ר' חיים לתורכיה בשנת ת"ן. האם ידיעותיו עלו בערבוביה? אפשר מאד שכן הוא. אם אמנם למד ר' חיים מלאך עם חכם זה בהיותו אב"ד בלובלין, הרי אין ספק שהדבר חל רק אחרי תנ"א, כי עד שנה זו ישב ר' זיסקינד בהרודנא.⁸ ואם ר' חיים למד עם ר' זיסקינד בשנות השמונים של המאה ה"ז, הרי היה זה לפני נסיעתו לאיטליה ולימודו שם בשנת תנ"א, ולא אחריה כדברי בעל הזכרונות. פרט אחד בדברי ר' לייב בן עוזר אינו מדויק: או זמן לימודיו עם ר' זיסקינד או זמן נסיעתו לאיטליה. מהלך נדודיו של ר' חיים עד ת"ן אינו ניתן איפוא להקבע בוודאות, אבל צירוף הידיעות החדשות בדברי רב"ך ובאגרת שלפניו קובע את זמני נדודיו וטלטליו בשנות התשעים של המאה השבע עשרה. האגרת נכתבה בלי ספק בזאלקווא בגאליציה. שם העיר לא נזכר בפירוש, אבל שני עדים לדבר: א) בסוף האגרת מוסיף ר' נתן בן בצלאל, היושב "מול" ר' חיים בשעת החתימה, כמה מלים, ומוזכיר שר' חיים יושב זה שנתים בבית המדרש "בקהלתנו". ר' נתן בן בצלאל ידוע לנו היטב כאחד מחשובי הקהלה בזאלקווא.⁹ בית המדרש בזאלקווא נתפרסם, מאז פעולת הרח"ם בעיר, כאחד ממרכזי העיקריים של השבתאות בפולניה.^{9א} אך לא ידענו עד עתה, שר' חיים עצמו ישב שם זמן ארוך. ב) האגרת שלפניו נשחזה לשני החברים באיטליה באמצעות "מכ"ז [מוביל כתב זה] האלוף החכם כהר"ר מרדכי", החוזר לשם, אחר שבא מאיטליה וסיפר לאנשי זאלקווא על כוונת רבותיו האיטלקים לעלות לארץ ישראל. מכאן מוכת, שהכוונה אל השבתאי החשוב ר' מרדכי אשכנזי בעל ס' אשל אברהם. בספרי עליו הוכחתי,¹⁰ שר' מרדכי היה מתושבי זאלקווא ובקיץ שנת תנ"ו נסע לשם להביא את משפחתו לאיטליה. בסיון נסע ובג' כסלו תנ"ו חזר למדינה. האגרת נכתבה איפוא, עד שלא עזב ר' מרדכי את זאלקווא, דהיינו בערך באולף תנ"ו או בתחילת תשרי תנ"ז. תאריך זה מתאשר גם מהוספת ר"ת יצ"ו על שם אביו של ר' נתן. הרי אביו נפטר (לפי ס' קריה נשגבה, סי' נ"ד) ב"ט תשרי תנ"ז.

(7) בכתב"ד הנמצא בידי ידידי מר זלמן רובשוב דף 63א.

(8) ניסבונים, לקורות היהודים בלובלין, (תר"ס), עמ' 66; ישראל היילפרין, פנקס ועד ארבע ארצות, עמ' 229 הערה 2.

(9) עיין באבר, קריה נשגבה (תרס"ג), עמ' 21 ו-67-68. הוא נזכר בפנקס הקהלה כבר בשנת תנ"ג, ונפטר בזאלקווא בשנת תצ"ה. מר י. היילפרין מעירני שבמאה ה"ח היה ר' נתן (או גרשון נתן) פרנס הועד של "גליל רוסיא". אירוניה היסטורית היא שקצין זה, המעריך את ר' חיים מלאך ונמנה אותה שעה בלי ספק עם אנשי הכת, הוא הוא שהזמין, אחרי כמה שנים, את הרב יעב"ץ הצעיר, העתיד להתפרסם כרוף השבתאים, להתיישב בזאלקווא וללמוד בבית המדרש שם, בשכר "הספקה טובה", כפי המסופר ב"מגילת ספר", עמ' 63.

(9א) השווה דברי יעב"ץ בס' עדות ביעקב דף נ"ח ע"א: "ממנו [מר"ח] למדה הכת הרעה הידועה בזאלקווי

בישאטש [ר"ל בוטשאטש] הארדענק פודהייך נדבורני רא[הט]ין וכיוצא בהן."

(10) ג. שלום, חלומותיו של ר' מרדכי אשכנזי (תרצ"ח), עמ' 8.

מתוכן האגרת יש להבליט את הנקודות העיקריות.

האגרת היא כתב פרידה מרבותיו האיטלקיים והיא מאשרת מבחינה זו את הידיעות שבאו לנו בעיקר מהרב חיד"א ומר' לייב בן עוזר, שלפיהן שינה רח"ם את דרכו, פרש מסיעה שבתאית אחת ועבר לסיעה אחרת, קיצונית יותר. הסיעה הראשונה התבססה בעיקר על כתבי נתן העזתי, "ספר הבריאה" וכיוצא בו, שהיו חשובים בעיני המאמינים באיטליה, ואילו הסיעה האחרת נשענה על קבלת ר' שמואל פרימו באדריאנופול. ר' חיים מלאך מודיע לרבותיו הראשונים על פרישתו מסיעתם! אחרי שעזבם, בתחילת שנת תנ"א, כנראה אחרי שובו לפולניה, מצא קושיות רבות בתורתם. הוא עזב את פולניה, בשל החרם או הנידוי, כעדותו של חיד"א, או בשל רצונו "לדעת העיקר" בסוד האמונה השבתאית. הנקראת גם כאן, כמו בכמה מקורות שבתאיים, "רזא דמהימנותא" סתם. בשנות תנ"ב—תנ"ד היה איפוא אצל ר"ש פרימו, ספרו של שבתי צבי לשעבר, אם להאמין לעדותו המפורשת של נחמיה חיון על "ג' שנים" שישב רח"ם עם הרש"ף.¹¹ אין לאחר יותר את שהייתו בתורכיה, מכיון שבשעת כתיבת האגרת הוא נמצא כבר כשנתיים בואלקוא, דהיינו לכל הפחות בשנים תנ"ה ותנ"ו. ר' חיים מעדיף את סוד האלהות בנוסח הר"ש פרימו על תורת הרב נתן, ומספר, שהלה חזר בו מתורתו בסוף ימיו. סיפור דומה לזה נמצא גם אצל קארדונו, ואולי יש בו באמת איזה יסוד היסטורי ביחס לתפיסת סוד הייחוד באלהות, השנויה במחלוקת אצל חסידי שבתי צבי המקורבים לו ביותר.

גם על שני שבתאים חשובים אחרים מדבר ר' חיים בבקורת. האחד הוא הנביא המפורסם ר' העשיל צורף, שהתעניין בו עוד לפני בואו לאיטליה. אחרי שובו משם (או מתורכיה) ביקר שוב את ר' העשיל והביא עמו "שאלות", שהרב"ך והר"א רוויגו שלחו לו, כנראה בנוסח השאלות שאנו קוראים עליהן הרבה בספר החזיונות והחלומות של ר' מרדכי אשכנזי. החברים באיטליה מתפעלים מכך "נביא" שבתאי חדש וממהרים להציע לפניו שאלות על שורש נשמתם או "בחינתם" וכיוצא בזה. והנה ר' חיים מלאך מדבר על ר' העשיל בהסתייגות רבה, מדגיש שאין לו ידיעה בקבלת האר"י ואין לו גם "מדרגות" או "השגות" בהכרת פרצופים ובחינות, ודבריו באגרתו כתובים בנעימה אחרת לגמרי מאשר הסיפורים "החסידיים" שהרב"ך רשם בשנת תנ"א בשמו. אפשר ששינה את דעתו—אך אפשר כמו כן שהרב"ך המתאווה לשמוע על נביאים כאלה, העלה על הכתב רק מה שנעם לאזנו ולאמונתו. כנראה ביקר ר' חיים את ר' העשיל יותר מפעם אחת. ר' העשיל עבר, סמוך לשנת תנ"ה, מוילנא לקראקא, ונראה שהכתבים השונים, שר' חיים הריץ לרבותיו משתי הערים, עסקו בר' העשיל דווקא, כפי שניכר מפתיחת דבריו החדשים על בעל הגימטריאות המופלא.

מלאים ענין גם דברי הבקורת של הרח"ם על ר' שלמה אליין, ר"ל אאיליון. הר"ש אאיליון היה מחסידי נתן העזתי ובכ"י של "סוד אמונת אדונינו" נשתמר לנו גם סוד האלהות לפי קבלת הר"ש אאיליון, אלא שר"א פריימאן השמיט לצערנו כל הדברים הארוכים והחשובים האלה בס' ענייני שבתי צבי. כתבים שבתאיים של ר' שלמה היו גם בידי ר' חיים, והוא אומר ש"דברים זרים הרבה יש בהם"¹². עוד בסוף ימיו, בבוא ר' חיים, בשנת תע"ה, לאמשטרדם, היתה לו פגישה ארוכה עם ר"ש אאיליון, והכחשתו של ר' שלמה את דברי הרח"ם על תוכן שיחתם השבתאית, שנתקיימה בחדר סגור בלא עדים¹³, איננה מתקבלת על דעתנו לאור

11) עיין גריץ, כרך עשירי, מהדורה שלישית, עמ' 477. גריץ טעה בכך, שקבע את הזמן הזה אחרי שובו של הרח"ם מארץ ישראל, בשנים שבין תס"ה ותס"ט.

12) קונטרסים בקבלה (שבתאי ז') מר' שלמה אאיליון נמצאו, עד המלחמה, בספריית בית המדרש בלונדון, עיין ברשימת נייבואר סי' 125.

13) עיין כהנא, תולדות המקובלים וכו', ח"ב, עמ' 178.

העובדה החדשה, שעוד בשנת תנ"ו היו יחסים ספרותיים ביניהם, ודווקא על רקע שבתאי ברור. ר"ש אא"ליון נמשך לקבלה לא רק בקשר עם התנועה השבתאית. נטיה זו באה לו מדורו המקובל המפורסם ר' נתן שפירא ירושלמי בעל ס' טוב הארץ¹⁴.

מסוף האגרת ניכר, שבשנת תנ"ו אנו עומדים כבר על סף ההכנות לעליית החסידים, ולא ברגע האחרון (כמו שמתארים לפעמים את הדבר) הצטרף ר' חיים לעליה זו. הרח"ם ור"א רוויגו, ממקבלי האגרת שלפנינו, אמנם נפגשו אחר כך בירושלים, אבל אין אנו יודעים אם גילה לו הרח"ם שם את "סוד האלהות" של ר' שמואל פרימו, כשם שאין לנו, לפי שעה, כל ידיעה, אם בכלל עוד הוסיפו שני החכמים השבתאים "להמתיק סוד" ביניהם, לאחר שנפרדו דרכיהם איש איש אל כדתו במחנה ה"מאמינים".

העתקת האגרת משובשת במקומות אחדים, ובמקומות אחרים מתעורר החשד שהמעתיק השמיט דברים, כי המעבר או הקפיצה מענין לענין אינו מובן כל-צרכו.

[נוסח האגרת של ר' חיים מלאך]

המשכילים יזהירו ועפעפיהם יישירו^{14a} פתח דבריהם יאירו הכהן הגדול מגדיל עוז וגבורה במזימתה של תורה מרבה המשרה ולשלו¹⁵ אין קץ. מאתי הנרדם ויקץ כאיש אשר יעור משנתו, מפלפלו דמר ומשנתו¹⁵ אשר תורתו אומנותו יזכה להאריך ימים על מלכותו, ויזרח אורו כצאת השמש בגבורתו ה"ה מ"ו הרב המופלא עושה פלא כ"ש כמהר"ר בנימין גר"ו, כהן צדק, מחזיק בך, יצילנו השם ממשוכת חדק¹⁶.

והר דעימיה^{16a} הדר ישראל וגאוונו ומלכו ואדוני גדול בישראל שמו יופיעו דברי כאש דת למו, רוח ה' מפעמו, ולוחמים בלחמו יראי ה' וחושבי שמו, ה' אלקיו עמו, ויעלה שיאו לשמי מרומו ה"ה מ"ו איש חמודות במעלות ובמדות לו עשר ידות מופלג בתורה ובחסידות כ"ש כמוהר"ר אברהם רוויגו גר"ו יאיר כאור הבהיר.

הנה לא איש דברים אנכי להטריח את הצדיקים בתיבות הרבה, אך בהכרח לא יגונה כי כבר חלפו ועברו עידן עידנים שכתבתי למורי כתבים שונים מעיר ווילנא ומעיר קראקא¹⁷ ואני על משמרת אעמודה, ומצפה על תשובה נכונה ולא ראיתי שום תמונת כל אונת [ו]דברים, אך עכשיו ויעף אלי איש אחד ירא שמים הידוע לכם¹⁸ ובידו מגילות עפות ממורי שאתם מחזקים אותו בתורה ובענינים אחרים אמרתי שלא אהיה ח"ו כפוי טובה ולהשיב לכם עוד הפעם. בענין [דף קפ"ח ע"ב] מוהר"ר העש"ל גר"ו כבר כתבתי שהוא אינו יודע שום דבר מעניניו¹⁹ וגם בכתבי הרב מהר"ר יצחק לורי"א לא יש לו ידיעה רק בעניניו על פי דרכי הרב משה קורדוויירו הוא בונה דבריו אבל רובם ככולם הם גמטריאות אבל לדעת איזה דבר מעתידות או מהשאלות של מורי ורבותי מה שהבאתי אזי עמי²⁰ אינו יודע שום דבר, או

(14) הקשר המשפחתי בין שני החכמים נעלם מעיני ההיסטוריונים, עד כמה שידוע לי. הוא נזכר בחקדמת ס' נאדר בקדש, המכיל את האדורות בהגהה מדויקת, על פי טופס הזוהר של מהר"ן שפירא.

(14a) בכת"י כתוב יושירו, ועיין במשלי ד' כ"ה.

(15) רמז למה שבא להלן בגוף האגרת: הודעה על עויבת משנתו של הרב"ך ב"סוד האלהות" השבתאי.

(16) לשון משלי ט"ו, י"ט.

(16a) כן הוא בכ"י, ואיני יודע אם שינה בכוונה את הביטוי "וחד דעימיה" או טעות סופר יש כאן.

(17) מקומות מגוריו של ר' העשיל צורף הנזכר למטה.

(18) הכוונה כנראה לר' מרדכי אשכנזי הנזכר בסוף האגרת.

(19) הכוונה אינה ברורה ואולי יש שיבוש בהעתקה, כמקומות אחרים.

(20) אחרי שובו מאיטליה לפולין בשנת תנ"א.

להכיר בפרצופים ולומר בחינו' 21 כלל וכלל אינו מבין באלו הדברים, אך 21a ורק יהי ידוע למורי רבותי שאני הייתי בארץ תוגרמה כי מיום נסיעתי מכם לא שליתי ולא שקטתי ולא נחתי לדעת העיקר היחוד 22 ברזא דמהימנותא 23, כי הקושיות עצומות רבו עד למאד ולא היה לי שולחני להרצותן 24, במדרש רבה אומר בפ' יתרו 25 אני ראשון שאין לי אב ואני אחרון שאין לי אח ומבלעדי אין אלקים שאין לי בן, ואם הוא על סוד הייחוד שקבלתי אצלכם הלא ה' אמר לו 26 בני אתה וגם אנחנו נקראים בנים אתם לה' אלקיכם כי מזווגא דמלכא ומטרוניתא נפקו 27 וגם במדרש שיר השירים 28 אמר ריש לקיש למה הוא אמת אל"ף בראש האותיות מ"ם באמצע תי"ו בסוף לומר לך אני ראשון שלא קבלתי מלכותי מאחר, ואני אחרון שאני 29 מוסרה לאחרון שאינו בעולם ומבלעדי אין אלקים שאין לי שני והקושיות מפורשות 30, וגם הרבה מאמרי הזהר ובפרט בתיקונים חדשים וישנים 31 שנראים סותרים הרבה אבל ח"ו אין בהם נפתול ועקש ובפרט ביחוד ק"ש שהספק הוא מה הוא האלף ומה הוא פ"א ס"ס 32, ימחלו לי מורי רבותי שלא מסרו לכם סוד הייחוד כראוי, בשביל שלא ידעו הדברים על בורין וקבלו איש מפי איש שאפילו הרב ר' נתן בפעם הראשון ששמע מפי אמיר"ה 33 והיה מגלה לאחרים סוד הייחוד ושלח אחריו אמיר"ה וכעס עליו הרבה שאמר [דף קפט ע"א] שלא הבנת אותי ושלח תכף בגזירה שיבא אצלו ויגלה לו על בורין הדבר, ומה הרב המופלא שהיה בו השגת רוח הקדש ממש והמגידיש שלו היה כלב ויהושע בן נון 34 ולא הבין בפעם הראשון, מכ"ש האנשים האחרים והרבה ששמעו ולא הבינו, אבל מורי ורבי הרב ר' שמואל פיר פרימו 35 שהוא ממש היה העיקר אצל אמיר"ה והוא הבין הדברים על

(21) הכוונה אינה לפרצופים ולבחינות של קבלת האר"י אלא להכרת הפרצוף ולידיעת בחינות הנפש,

דהיינו לכוחות רוחניים מיוחדים.

(21a) אולי חסר כאן דבר, כי הקפיצה לענין חדש לגמרי, בבטוי רופף כזה, מורה מאד.

(22) כמו: העיקר של הייחוד.

(23) "רזא דמהימנותא" הוא סוד האלהות של השבתאים, אבל גם שמו של קונטרס בסוגיא זו שנכתב ע"י

אחד מחכמי השבתאים מפי שבתי צבי בדולציניו. עיין למשל הדעות חשונות על סוד זה באגרתו של קארדווי לר' שמואל די פאט, ב"בית המדרש" של א. ה. וייס, כרך א', עמ' 64 – 67.

(24) עפ"י מדרש תנחומא פ' בלק, בתחילתו.

(25) על הפסוק אנכי ה' אלהיך.

(26) הכותב אינו מפרש את הרמזים. אולי כוונתו: עתיקא קדישא (או: סיבה ראשונה) למלכא קדישא?

(27) לפי תורת הווהר, יוצאות הגשמות הקדושות מזיווג זה של המלך והמטרונה, אבל מסופקני אם לכך

כיוון הכותב ואם לא היה לו כוונה מיסטית ב"בנים" אלו.

(28) על הפסוק א' ט': "לסוטתי ברכבי פרעה".

(29) בכ"י: שאינו.

(30) קושיות על דרשות אלו רבו גם בכתבי קארדווי.

(31) ר"ל בס' תיקוני זהר ובחלק התיקונים בווהר חדש שבהם נדרש הפסוק ישעיהו מ"ד ו' כמה פעמים.

(32) בדבר משמעות המונח "אין-סוף" נחלקו הדעות ביותר בין המקובלים והשבתאים לשיבותיהם השונות.

האלף שבמלת אחד רומזת, לפי מקובלים אחדים, לאין-סוף. "לדעת רזא דאין-סוף" הוא חלק מרזא דמהימנותא גם לפי דברי קארדווי (בית המדרש ח"א עמ' 140).

(33) שבתי צבי. הסיפור הבא אינו ידוע לי, לפי שעה, ממקור אחר.

(34) נשמות כלב ויהושע נתגלו לו וגילו לו סודות התורה. יהושע וכלב נזכרו גם כמגידיש של הנביא

דניאל בנפוס באיומיר. עיין בס' מריבת קודש, בענייני שבתי צבי, עמ' 30.

(35) כן כתוב בכתב היד וכנראה אין זו אלא דיטוגרפיה. גם ר"ש פרימו וגם ר' נתן היו מבקרים אצל

בוריין כי לא שמע פעם א' כי אם הרבה פעמים ושאף לו הרבה פעמים מה שהיה קשה לו, וגם יש במדרש ילקוט³⁶ שתי אמונות נתן הב"ה לישראל א' לישראל וא' למלך המשיח מה הוא הפירוש ואין אני יכול לומר שהוא יתפלל לא"ס והלא הרבה צדיקים גדולים כמו הרשב"י ורעיא מהימנא ואליהו ג"כ יש להם רשות³⁷ אבל הדבר עמוק מאוד אבל מה אעשה שיש עלי שבועה שלא לגלות³⁸, רק בתוך השבועה היה לי תנאי לגלות למורי מפה אל פה ומי יתן שנתראה פנים בפנים ולנשק עפר רגליכם ולגלות לכם דברים עמוקים נסתרים שעדיין לא שמען און מעולם שאפילו הרב נתן לא היה יודע בהם ובשביע זה צוה שלא ללמוד מכתביו כי יש בהם דברים שלא אליבא דהלכתא³⁹, ובפרט מה שכתב בכתביו הרב ר' שלמה אליין⁴⁰ דברים זרים הרבה יש בהם בענין ג' ישותפין יש באדם⁴¹, וגם בזה המאמר נעשה אדם וגם בדברים אחרים מאמרים הרבה כמו טובה חכמה עם נחלה והרבה ענינים כאלו אבל צוה⁴² בקבלת שבת לומר כך מקדש מלך עיר מלוכה מאז היתה ראש ממלכה עתה תתעטר כמלכה⁴³ התנערי⁴⁴ מעפר קומי והקשו לאמיר"ה הלא קמה שכינתא מעפרא⁴⁵ ואמר ח"ו שאין זה העפר שאתם סוברים שבוודאי מכאן קמה, אבל הוא עמוק מאוד ובוה יתישבו מאמרי הזהר שפעם א' אומר בפרשת [דף קפט ע"ב] וירא שכבר קמה השכינה דהיינו

שבתי צבי בדולציניו אף קרוב לפטירתו. עיין באגרת שנתפרסמה ע"י מיכאל מולכו ב-REJ כרך ק"ד (1938), עמ' 120. גם בכתבי קארדווי מסופר כמה פעמים על "סוד האלהות", שפרימו קיבל מש"ן, וביחוד ב"דרוש רוא דרזין", המכוון בעיקרו נגד פרימו.

(36) נראה שכונת ר' חיים לילקוט ישעיהו סי' תכ"ט על פרק כ"ו, ב', אגב שינוי לשון, האופייני מאד לשבתאים. בילקוט מדובר רק על התורה החדשה העתידה להינתן ע"י המשיח. במקום "תורה" באה כאן "אמונה". (37) ברעיא מהימנא שבווהר נזכר כמה פעמים שהם פונים ל"עילת כל העילות", והיחס בין איך סוף ועילת כל העילות היא בעיה קשה לשבתאים.

(38) שבועה זו נזכרה פעמים רבות בכתבי קארדווי, ובפרט בדרוש רוא דרזין. בדרוש "אני המכונה" מספר קארדווי על פגישתו עם חיים מלאך מבלי להזכיר את שמו ומוסוף: "מאז שהוא [ר' חיים מלאך] הגיד לנו: קבלתי סוד האלהות מהח' פרימו והוא ענין גדול והוא [פרימו] השביעיני שלא להוציא מן הפה, הרחקתיו מביתי ולא עזבתיו להעתק שום דרוש עוד מדרושי", עיין ב-JQR סדרה חדשה, כרך י"ח (1927), עמ' 125. (39) השוה לזה את דברי קארדווי שהועתקו ע"י ברילל, בבית המדרש של הרא"ה וייס, ח"א, עמ' 140: "וח"ו שהיתה כונת הר"ן [ר' נתן העזתי] לקיים טעות כזה והראיה שהוא גילה סוד האלהות בדרך נכונה וציוה שלא יעסקו בחכמתו יען שכתב רוב דרושיו בלתי ידיעת סוד האלהות באמת כאשר מעידים הבעלי תורה אשר ברחו משאלוניקי אשר הם אצלך [אצל ר' שמואל די פאס בליורנו]". (40) הוא ר"ש אאיליון בלונדון, שהיה בין תלמידי ר' נתן בסאלוניקי. בין מקבלי האגרת שלפנינו ובין הרב אאיליון היו קשרים אמיצים מזמן ישיבתו בליורנו, עיין בספרי על ר' מרדכי אשכנזי, עמ' נ"ז – נ"ט. (41) מס' נדה לא ע"ב.

(42) המעבר מענין לענין אינו ברור. המצווה אינו ר"ש אאיליון אלא ר' נתן? ואולי חסר כאן דבר בהעתקה? (43) זהו הנוסח השבתאי שגם בעל ס' חמדת ימים מביאו: "נהגתי לומר בנוסח זה והוא הנכון" (ח"א על שבת, איזמיר תצ"ב, דף נ"ח ע"ד), והוא מוסיף רמז לטעם השינויים האלה "ורוא דא לחכימי לבא אתמסר". בסוף צריך לגרוס כמו בחמדת ימים: "עתה תתעטר במלכה". כוונת השנוי היא הוצאת דברי האבל והדגשת הגאולה, בפרט במלים האחרונות. נוסח שבתאי אחר נמצא במסורת ר' אליהו מוג'אנ'ין ב"ענייני שבתי צבי", עמ' 96: "קומי הוציאי מתוך ההפיכה ליושבי בעמק הבכא והוא חמל עליך חמלה".

(44) בחמדת ימים וענייני שבתי צבי מובא, שיש לשנות "התנערי" ל"התקשטי". ואילו כאן מובאה מימרא

של שבתאי צבי לקיום הנוסח המקורי.

(45) ר"ל עכשיו בזמן הגאולה.

שקימת השכינה יהיה קודם ביאת המשיח ובסוף פרשת חיי שרה⁴⁶ אומר הזהר שמקודם יבנה ב"ה ויקבץ נדחי ישראל ואח"כ תקום השכינה מעפרא אבץ הוא עפ"י דרכו בסוד ב' מיני עפר⁴⁷, וגם ענינים עמוקים כאלו כשיתן השי"ת שנתראה פנים בפנים נמתיק סוד ויהיה באפשר בקרוב בע"ה כי אנחנו⁴⁸ נוסעים לארץ הקדושה ושמעתי מהתורני מהר"ר מרדכי שאתם ג"כ בדעתכם ליסע לשם⁴⁹, א"כ נתראה שם בד בבד יחדיו ואהיה משמש לפניכם כתלמיד לפני רבו.

כי אני יושב מול הרב מוהר"ר נתן החתן של משה⁵⁰ והוא איש חשוב מאד כ"ד עבדיכם חיים בכמוהר"ר שלמה זצ"ל.

נדרשתי ללא שאלוני רק ספחני אל אח"ד המיוחד בעדרו בקהלתנו יצ"ו⁵¹ אשר זה שנתים ימים לומד בב"ה⁵² ה"ה התורני הרבני המקובל נ"י פ"ה כמהר"ר חיים נר"ו ושמעתי משמעיהם הטוב משמן הטוב. ע"כ אחוי קידה אפים ודורש בשלומכם הטוב ומי יתן והיה לראות פנים בפנים, כפני אלקים ותוצני ומה לי להאריך ולהטריח רק באתי לבקש האדונים האלה שיודיעני רום מעכ"ת מהדברים שסיפר מכ"ז האלוף החכם כהר"ר מרדכי אם הדברים אלו הם הנאמרים באמת⁵³, וימחול רום מעכ"ת לכתוב על הבי דואר לנו שורש הדברים ודי בזה לחכמים וגבונים כ"ב והיה כי יבאו דברי חכמים בנחת ובצחות לשונם מתוקים כדבש אענדם ואעשם עטרה לראש.

כ"ד אהוי אסקופה הנדרסת הק'

נתן בלא"א כמהר"ר בצלאל יצ"ו⁵⁴ ושלום לכב"ב ובניכם של"ו וי"ר⁵⁵

[על גבי הכתב:] אל כמהר"ר בנימין כ"ץ נר"ו ואל כמהר"ר אברהם רויגו נר"ו חבירים.

(46) עיין זוהר ח"א דף קט"ו ע"ב וקל"ד ע"א.

(47) דברי שבתי צבי אלו על שני מיני עפרא עלאה ותתאה, שר' מרדכי אשכנזי שמע בזאלקווא מסי חיים מלאך או קרא אותם באגרת זו, נכנסו אח"כ לדברי ה"מגיד" אל ר' מרדכי, בגילוי שנעשה לו כחצי שנה אחרי שבו מפולין (בפר' פנחס תנ"ז); עיין בספרי הנ"ל עמ' נ"א, פ"א ואילך. עתה מתגלה לפנינו מקור ההבחנה הזאת.

(48) מכאן מוכח שהמדובר כבר עתה, בסוף שנת תנ"ו, בארגון קבוצת עולים שבתאים מפורוליה.

(49) דבר זה מתאשר מתוך יומן החלומות של ר' מרדכי אשכנזי, עיין בספרי הנ"ל עמ' ס"ד.

(50) איני יודע מי הוא אותו משה, וגראה שהכוונה לאדם הידוע למקבלי האגרת.

(51) זאלקווא.

(52) בבית המדרש.

(53) אולי זוהי שאלה על ענין ה"מגיד" שר' מרדכי סיפר להם על גילוייו.

(54) עיין עליו למעלה בהערה 9.

(55) דרישת השלום לבני ביתם של הרב"ך והר"א היא כנראה תוספת אחרונה מר' חיים מלאך.